

mravné uspokojovanie, ktoré je sprevádzané pocitom radosti, duševného rozvoja a naplnenia fyzických a mravných síl človeka. Šťastie je jednota emocionálneho prežívania, jeho hodnotenie sebou samým, determinované mnohými životnými a sociálnymi faktormi. Šťastie súčasne závisí aj od vedomia človeka, od jeho osobnej predstavy o zmysle a celi života" (s. 125). Takéto definovanie šťastia pokladá Fazik za možné kritérium posudzovania aktivity človeka v spoločenskom živote a jeho humanistickej orientácie. Po všeobecnom vymedzení predpokladov potrebných pre šťastný život ľudí Fazik pristupuje ku konkrétnemu rozboru súčasných spoločenských pomerov.

Na kritike súčasného kapitalizmu dokazuje, že táto spoločnosť napriek svojmu relatívnemu napredovaniu nevytvára priestor pre šťastný život ľudí. Zdôrazňuje, že jedine prostredníctvom socialistickej revolúcie, vytvorením socialistických vzťahov možno vytvoriť také spoločenské podmienky, ktoré sú reálnym predpokladom pre šťastný život jednotlivca a celej spoločnosti. „Socializmus sa vytvára pre človeka a človek vytvára socializmus ako podmienku svojho rozvoja. Nebojuje tým len za svoje šťastie, ale začleňuje sa do spoločného šiku všetkých budovateľov nového života. V tomto šiku sa niekde zbíha jeho osobné i spoločenské šťastie." (s. 160)

Autor sa zamýšľa nad súvislosťou me-

dzi vzťahom človeka k práci a jeho predstavami o šťastí. Porovnáva charakter práce človeka v súčasnej kapitalistickej i socialistickej spoločnosti. Poukazuje na humanizáciu práce za socializmu, v čom tak tiež vidí jeden z predpokladov šťastia. Keďže sa objavili názory, že v budúcnosti dôjde k rozkladu rodiny, venoval Fazik poslednú kapitolu možnostiam a perspektívam šťastného manželstva a rodinného života.

V poslednej časti prechádza Fazik z filozofických úvah do sociologických, o čom svedčí množstvo sociologického materiálu a štatistík, o ktoré sa opiera. Sám tento prístup zdôvodňuje tým, že tieto fakty nadobúdajú význam cez prizmu uvažovania.

Najväčší prínos knihy, ktorú som sa snažila predstaví niekoľkými riadkami, vidím v tých myšlienkach a úvahách, kde Fazik opúšťa jednoznačný spôsob filozofickej interpretácie šťastia a prechádza k syntetizujúcemu pohľadu na problematiku, ktorý možno charakterizovať prácou s filozoficko-sociologickým materiálom. Fazik popri tendencii delimitovať šťastie načiera do pestrého a mnohotvárného života, z ktorého sa snaží vyvodíť svoje závery, a súčasne hľadá cestu k aktualizácii pocitu šťastia človeka v modernej socialistickej spoločnosti. Jednotlivé cesty k tomuto najvyššiemu cieľu citlivo vyhmätáva a naznačuje v rôznych polohách.

Alexandra Čatlošová

ZBORNÍK Z HISTÓRIE A METODOLÓGIE VIED

Methodological and Historical Essays in the Natural and Social Sciences. Edited by R. S. Cohen and M. W. Wartowsky

Roku 1974 vydala spoločnosť D. Reidel súbor 20 príspevkov z kolokvia, ktoré sa konalo po niekoľko rokov za medzinárodnej účasti v známom centre amerického metodologického výskumu v Bostone. Názov publikácie vystihuje nielen tematické zameranie a obsah príspevkov, ale do značnej miery sa v ňom odráža miešanie

historického prístupu s metodologickým. Niektoré príspevky zborníka sú priamo venované diskusiám a sporom, ktoré vznikajú zo stretávania týchto prístupov. Stretávanie náhľadov posilňuje aj skutočnosť, že do zborníka prispeli popri západných autoroch aj odborníci zo socialistických štátov — z Bulharska, Československa,

Poľska a Juhoslávie. V zborníku sú zaradené články, v ktorých sú priame polemické ohlasy na niektoré predložené príspevky.

Ako prvý je zaradený príspevok H. Feigl pod názvom *Empirizmus v úzkych?* Podnadpis článku *Revízie a nová obrana* vystihuje zameranie tohto autora i editora známych publikácií z filozofie a metodológie vied. Feigl — osobný priateľ Carnapa, Reichenbacha, Hempela a ďalších popredných, pozitivisticky orientovaných mysliteľov — vzal na seba úlohu obhajovať základné princípy logického empirizmu pred kritikou. Feigl si nevšima kritiku z tábora dialektického a historického materializmu. Hlavnú pozornosť venuje náhľadom N. R. Hansona, Th. Kuhna, M. Polanyiho, P. Feyerabenda, ktorí už mnoho rokov v opozícii k pozitivizmu rozpracúvajú historiko-metodologické koncepcie.

S Feiglovým príspevkom polemizuje stať E. Mc Mullina pod názvom *Bezradný empirizmus*. Stať sa sústreďuje na niektoré základné východiská a predpoklady pozitivistickej metodológie, najmä logicizmu, fundacionizmu a induktivismu, a ku všetkým uvádza kritické pripomienky.

Stať Ph. L. Guinna pod názvom *Čo Duhem naozaj mienil* prináša presnú pojmovú a logickú analýzu niektorých myšlienok známej Duhemovej knihy. Autorov rozbor sa sústreďuje na otázku, či možno jednotlivú vedeckú hypotézu vyvrátiť, resp. overiť a potvrdiť v izolácii od ostatných vedeckých poznatkov. Článok upozorňuje na to, že niektoré zvyčajné interpretácie skresľujú skutočné Duhemove náhľady.

V článku *Génies vo vede* rozvíja M. Polanyi svoje náhľady v opozícii proti koncepciám logického empirizmu. Zaoberá sa otázkou zrodu nových myšlienok, otázkou tvorivej vedeckej práce, tvorivým riešením vedeckých problémov. Za prvé štádium pokladá vznik problému a rozhodnutie riešiť ho. Potom nasleduje hľadanie riešenia. Za tretie štádium pokladá pridržanie sa dosiahnutých záverov, čo — dodajme mimochodom — v prísnom zmysle slova už nepatrí k riešeniu problému.

Polanyi zdôrazňuje v článku osobný faktor v poznaní, sociálnym a inštitucionálnym činiteľom nevenuje takmer nijakú pozornosť.

Článok austrálskeho autora W. A. Suchtinga *Pravidelnosť a zákon* sa zaoberá problematikou, ktorej v posledných rokoch venuje veľkú pozornosť aj marxistická filozofia a metodológia. Suchting kriticky rozoberá niektoré súčasné humeovské koncepcie, ktoré rozdeľuje na pragmatické a systematické. Niektoré Suchtingove závery sú blízke materialistickému chápaniu nevyhnutnosti a zákonitosti.

Známy odborník vo filozofických problémoch biológie E. Mayr sa v článku *Teologické a teleonomické, nová analýza* pevne pridáva vymedzenej témy a skutočne podáva niektoré nové pohľady na túto problematiku. Autor poukazuje na to, že v minulosti sa teleologické vysvetľovanie často spájalo s idealizmom a metafyzikou, že predpokladalo pôsobenie akýchsi budúcich účelov a cieľov na prítomné dianie, čo viedlo k rozporom s kauzalitou. Preto namiesto termínu teleologické navrhuje používať výraz teleonomické. Neuspokojil sa však s terminologickými úpravami; v ďalšom podrobne rozoberá rôzne druhy účelového diania v oblasti živých organizmov a objasňuje pojem programu, pričom zdôrazňuje jeho materiálny pôvod a základ. Mayerova stať sa vyznačuje vecnou argumentáciou a koncíznym štýlom.

Rozsiahly článok J. E. Mc Guirea *Sily, étery a polia* sleduje vývin fyzikálnych koncepcií v ich úzkej súvislosti s ontologickými a gnozeologickými problémami od Boyleaua, Hobbesa, Newtona a Locka až po Faradaya, Maxwella a Lorentza. Článok ukazuje, že napriek hromadiacim sa experimentálnym poznatkom mnohí vynikajúci fyzici minulosti uznávali existenciu éteru. Článok sa opiera o práce mnohých anglických a nemeckých fyzikov a filozofov. O slovanských autoroch nie je tu takmer ani zmienka.

Autor príspevku *Prírodoveda a budúcnosť metafyziky* D. Shapera je známy svojimi polemickými vystúpeniami na strán-

kach časopisov i kolektívnych zborníkov. Hrot jeho polemiky je tento raz zameraný proti pozitivistickému chápaniu tzv. abstraktných entít či teoretických konštruktov, ako sú napr. elektróny, fotóny atď. Jeho úvahy vyúsťujú v závere, že predpoklad o objektívnych korelátoch teoretických termínov je životne dôležitý nielen pre ďalší rozvoj fyziky, ale aj pre celé naše chápanie sveta a ľudského poznania.

Juhoslovanský autor St. Novakovič sa v článku *Má prechod od starej teórie k novej náhly a neočakávaný charakter?* zaoberá problémami, o ktorých sa v súčasnej metodológii často diskutuje. Novakovič postupne analyzuje náhľady Poppera, Kuhna, nedávno zomrelého Lakatosa i Feynrabenda a vyslovuje k nim viaceré kritické pripomienky, pričom miestami uplatňuje aj niektoré myšlienky a argumenty marxistickej dialektiky.

Na Novakovicov príspevok polemicky reaguje W. Berkson. V článku *Niektoré praktické hľadiská v súčasnom spore o povahu vedeckých revolúcií* sa celkove prikláňa k Popperovmu stanovisku a zdôrazňuje myšlienku, že metodológia je v podstate praktická disciplína. Jej efektívnosť závisí od toho, ako pomáha riešiť nastolené problémy.

Známy bulharský autor A. Polikarov sa zaoberá otázkami, ktorých sa dotýka aj príspevok M. Polányiho. Polikarov prístup je však celkom iný. Jeho článok *Divergentno-konvergentná metóda ako heuristický prístup k riešeniu problémov* podáva systematický prehľad a klasifikáciu niektorých problémov vo vede a filozofii, pričom príklady uvádza predovšetkým z oblasti fyziky a chémie. Autor sa opiera o rozsiahlu literatúru, uvádza mnoho citátov a zaujíma kritické stanovisko k náhľadom niektorých západných odborníkov. Polikarov sám priznáva, že predkladaná metóda má ohraničený okruh použiteľnosti a nemôže slúžiť ako univerzálny návod.

V článku *Logické a mimologické analyzuje* Fred Sommers zo stanoviska formálnej logiky výrazy *ak-tak*, *buď-alebo*, *nie*, *a*, ktoré stredovekí logici nazývali syn-

kategorematické a ktoré dnes poznáme pod názvom logické operátory alebo konštanty. Sommers sa pokúša o algebralizáciu týchto výrazov.

S niektorými myšlienkami jeho koncepcie polemizuje E. Sosa. Jeho príspevok má názov *Čo je logická konštanta?*

Prekvapením pre čitateľa je článok známeho nemeckého logika Gottlieba Fregeho *Zákon zotrvačnosti*. Podnetom pre napísanie článku bolo uverejnenie Langeho knihy, o čom sa dozvedáme v záverečných pasážach state. Fregeho neuspokojovala nejasnosť pojmu inercie a neurčitost formulácie zákona zotrvačnosti, pričom vychádzal zo svojho učenia o zmysle a význame výrazov (Sinn a Bedeutung). Je pozoruhodné, že Frege venuje veľkú pozornosť práve takým otázkam, do riešenia ktorých neskôr revolučne zasiahla teória relativity.

Článok *Vedecké a metafyzické problémy: Euler a Kant* prináša mnoho faktických údajov o Eulerových fyzikálnych prácach a o ich vplyve na Kantove náhľady. Okrem množstva materiálu venuje autor článku X. Elkanu mnoho pozornosti aj všeobecnejším svetonázorovým a metodologickým aspektom. Okrem iného zdôrazňuje, že vývin vedeckej oblasti okrem vnútornej logiky problematiky determinujú aj gnozeologické a ontologické hľadiská, spoločenské a politické pomery a inštitucionálne formy, v ktorých výskumní pracovníci pôsobia.

Štúdia W. W. Bartleyho pod názvom *Teória jazyka a filozofie vedy ako nástroja výchovnej reformy: Wittgenstein a Popper ako rakúski učители* sa sústreďuje na krátke obdobie pôsobenia uvedených známych filozofov. Teória jazyka a filozofia vedy ostávajú v pozadí; v popredí autorovej pozornosti sú životné osudy, osobné kontakty a pôsobenie Poppera i Wittgensteina v Rakúsku po skončení prvej svetovej vojny. Dozvedáme sa napr., prečo Wittgenstein už ako známy autor *Traktátu* učil na rakúskych vidieckych školách. Bartley podrobne opisuje aj kontakty Poppera a Wittgensteina s manželmi Bühlerovými, ktorí publikovali mnoho prác

o psychickom vývine detí a psychologických aspektoch rečovej činnosti.

Celkom inej tematike je venovaná stať R. Popkina *Kritika bibliie a spoločenské vedy*. V článku sa analyzujú práce La Peysera, B. Spinozu, R. Simona a P. Bryla. Každý z týchto autorov pristupoval ku kritike biblických textov z iných pozícií a používal iné metódy. V konečných dôsledkoch všetci významne prispeli k otráseniu autority *Písma svätého* a proti mytologickému nazeraniu na človeka a na vývin ľudskej spoločnosti prebújajúci realistickjšie a vedeckejšie náhľady.

Československý autor profesor J. Zelený prispel do knihy staťou *Kant, Marx a moderná racionalita*, ktorú sám skromne pokladá za akési prolegomena do danej problematiky. Rozdielnosť medzi Marxovým a Kantovým chápaním racionality vyplýva už z toho, že kým Kant sa hlásil k transcendentálnemu idealizmu, Marx vychádza jednoznačne z materialistických pozícií. Kant ostro oddeľoval Vernunft, Verstand a Urteilkraft, pričom tieto tri „mohutnosti“ pokladal za apriórne. Takéto chápanie, samozrejme, nezodpovedá už dnešnému stavu poznatkov a je nezlučiteľné s marxistickým nazeraním na vývin racionálnej činnosti spoločenského a prakticky pôsobiaceho človeka. Profesor Zelený stručne rozoberá Kantove náhľady, sleduje aj koncepcie niektorých Kantových nasledovníkov, najmä Fichteho a Schellinga, pričom sa do veľkej miery opiera o svoje predchádzajúce publikované práce.

So Zeleného staťou tematicky súvisí pri-

spevok G. Lauera *Marxistická koncepcia vedy*. Lauer analyzuje spoločensko-ekonomickú situáciu v Európe v čase, keď Marx a Engels rozvíjali svoja učenie. Lauer sa snaží chápať a interpretovať marxistické učenie korektne. V dôsledku neúplnej znalosti prác klasikov marxizmu a pod vplyvom prostredia vyslovuje k niektorým bodom Marxovej koncepcie kritické poznámky. Marx, ako je známe, usiloval sa odhaliť zákony vývinu ľudskej spoločnosti, najmä zákony pohybu kapitalizmu. Rozlišoval pritom objektívne zistiteľné zmeny v základni a od nich závislé zmeny v nadstavbovej a ideologickej sfére. Takejto koncepcii nemožno z vedeckého hľadiska nič vyčítať. Lauer málo prihliada na to, že v marxistickom chápaní hľadisko praxe a života je najvyšším hľadiskom poznania.

Ako posledná je v zborníku zaradená krátka stať poľského filozofa W. Krajowského *Idea štatistického zákona vo vedách 19. storočia*. Autor opisuje vznik štatistických metód a zákonov v spoločenských vedách vrátane marxizmu, v biológii (najmä darwinovskej) a vo fyzike. Štatistiku dáva do súvislosti aj s teóriou pravdepodobnosti, ktorej začiatky však siahajú do vzdialenejšej minulosti.

Aj keď musíme k náhľadom niektorých autorov vysloviť isté výhrady, kniha prináša vo svojom celku množstvo cenného materiálu i podnetných myšlienok a poslúži najmä pracovníkom v histórii, metodológii a filozofii vedy.

Július Švihran